

Çevre Sorunları ile Mücadelede İzlenen 3 İlke: Kirleten Öder – Dışsallıkların İçselleştirilmesi – Genişletilmiş Üretici Sorumluluğu¹

3 Principles Followed in Combating Environmental Problems: Polluter Pays – Internalization of Externalities – Extended Producer Responsibility

Ezgi İncekaş²

¹ Bu çalışma, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde hazırlanmış, “Sosyo-Ekonomik Gelişimin Atık Oluşumu Üzerindeki Etkisi: Avrupa Ülkeleri Üzerine Bir Analiz” isimli yayınlanmamış yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

²Uzm., ezgiincekas@gmail.com., Orcid Id: /0000-0002-7711-8272,

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler

*Çere kirliliği,
Kirleten öder,
Dışsallıklar,*

Jel Kodları:

H23, K32

Makale Geçmişi:

Başvuru Tarihi: 19 Mayıs 2023

Düzeltilme Tarihi:

Kabul Tarihi: 29 Mayıs 2023

ARTICLE INFO

Keywords

*Environmental pollution,
The polluter pays
Externalities,*

Jel Codes:

H23, K32

Article History:

Received: 19 May 2023

Received in revised form:

Accepted: 29 May 2023

ÖZET

Sanayi Devrimi ve sonrasında devam eden üretim ve tüketim alışkanlıkları içinde yaşadığımız dünyanın çevresel açıdan zarar görmesine neden olmuştur. Ortaya çıkan zararı genel bir ifade ile çevre kirliliği olarak isimlendirmek mümkündür. Çevre kirliliği ile mücadelede uygulanacak araçların seçiminde ilkeler öne çıkmaktadır. Çevre kirliliği ile mücadelede kullanılacak pek çok ilke bulunmaktadır. Bu ilkelerden öne çıkanlarını bütüncül ilkesi, yüksek seviyede koruma ilkesi, önleme ilkesi, ihtiyat ilkesi, hizmette halka yakınlık/aşamalı sorumluluk (subsidiarite) ilkesi, kaynaktan önleme ilkesi, kirleten öder ilkesi, genişletilmiş üretici sorumluluğu ilkesi ve dışsallıkların içselleştirilmesi ilkesi şeklinde sıralamak mümkündür. Söz konusu ilkelerden sıklıkla uygulanan kirleten öder ilkesi, genişletilmiş üretici sorumluluğu ilkesi ve dışsallıkların içselleştirilmesi ilkesi bu çalışma kapsamında incelenmiştir.

ABSTRACT

The Industrial Revolution and subsequent production and consumption habits have caused environmental damage to our world. Generally, it is possible to name the resulting damage as environmental pollution. Principles come to the fore in selecting tools to be applied in the fight against environmental pollution. There are many principles to be used in the fight against environmental pollution. It is possible to list the prominent ones of these principles as the principle of complementarity, the principle of the high level of protection, the principle of prevention, the precautionary principle, the principle of subsidiarity in service, the principle of prevention at the source, the polluter pays principle, the principle of extended producer responsibility and the principle of internalization of externalities. Among these principles, the frequently applied polluter pays principle, extended producer responsibility principle, and internalization of externalities principle were examined within the scope of this study.

GİRİŞ

Üretim ve tüketim gibi insani eylemlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan atıklar; doğanın kendini yenileyebilme gücü sayesinde başlangıçta sorun teşkil eder biçimde görülememiş olsa da zamanla nitel ve nicel olarak artış göstermiş, doğanın yenilenebilme gücünün çok üstüne çıkmış ve yaşadığımız çevre hızla kirlenmeye başlamıştır. Ortaya çıkan bu atık kirliliğinin yanında günümüz dünyasının getirmiş olduğu yaşam ve üretim tarzı farklı çevre kirliliklerini de beraberinde getirmiştir. Hava kirliliği, su kirliliği, toprak kirliliği ve ses kirliliği bunlardan bazılarıdır.

Doğada var olan nimetlerin ihtiyaçlarımızdan çok daha fazla olduğunun düşünülmesi, bunun "serbest mal" olarak görülmesine neden olmuş ve çevreden elde edilecek kar (fayda) maksimizasyonu için maliyetin en aza indirilmesi ilkesi benimsenmiştir (Eskin, 2020: 5-7). Böylece maliyetleri en aza indirmek için üretimde daha ucuz olan girdinin daha çok kullanılması; atıkların geri dönüşümü ya da bertarafı için ihtiyaç duyulan yatırımların yapılmaması; çevrenin ve doğal kaynakların bilinçsiz kullanımına ve sömürülmesine neden olmuştur (Ulucak ve Erdem, 2012: 94).

Çevremizde meydana gelen atıkların neredeyse tamamı firmaların ve bireylerin üretim ve tüketim faaliyetleri sonucu ortaya çıkmaktadır (Eskin, 2020: 5-7). Üretim hacminin artmasıyla beraber kaynak kullanımının da artması; bir taraftan doğal faktörleri azaltırken, diğer taraftan atık miktarının artmasına, dolayısıyla da çevresel maliyetlerin ciddi boyutlara ulaşmasına neden olmaktadır (Pearce ve Turner, 1990: 30).

Çevre kirliliğinin ulaştığı boyutla birlikte dünya nüfusunun kontrolsüz artışı ve buna bağlı olarak da sınırlı kaynakların hızla erimesi, toplumların gelecek nesiller adına kaygılanmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda çevre ve ekonomi arasındaki ilişki temelde iki noktada şekillenmiştir. Birincisi, çevre ve çevre değerlerinin korunması için yapılan harcamalar olurken; ikincisi çevreye verilen zararın ortadan kaldırılması için ekonominin üstlenmesi gereken harcamalar olmuştur (Keleş ve Hamamcı, 2005: 33). Çevre sorunları ile mücadele ederken kullanılacak pek çok araç bulunmaktadır. Bu araçlar oluştururken belli başlı ilkeler tarafından şekillendirilmektedir. Bu çalışmada kirleten öder, dışsallıkların içselleştirilmesi ve genişletilmiş üretici sorumluluğu ilkeleri ele alınacaktır.

1. ÇEVRE KİRLİLİĞİ İLE MÜCADELEDE KULLANILAN İLKELER

Pek çok gelişmiş ülkenin çevre ve ekonomi ilişkisini özellikle son 50 yıldır dikkate alır şekilde hareket etmesi ile birlikte çevre ile ilgili gerek ulusal gerekse de uluslararası yasal düzenlemeler hayata geçmiştir (Veral, 2018: 62-63). Örneğin; Avrupa Birliği (AB) çevre müktesebatı, çevreye dair genel konuların (hava-su kalitesi, doğal yaşamı koruma, çevre bilgisi vb.) dışında çok sayıda uluslararası düzeyde protokolü barındırmaktadır. Amsterdam Antlaşması'nda da bu kapsamda; Birlik üyesi ülkelerin, kendi ödevleri ile çevre bilincini entegre edecek şekilde hareket etmesi için birtakım ilkeler sıralanmıştır (Veral, 2018: 63). Çevre ile ilgili bu yasal düzenlemelerde temel teşkil eden pek çok ilke bulunmaktadır. Bunlardan başlıcalarını şu şekilde sıralamak mümkündür: bütüncülük ilkesi, yüksek seviyede koruma ilkesi, önleme ilkesi, ihtiyat ilkesi, hizmette halka yakınlık/aşamalı sorumluluk (subsidiarite) ilkesi, kaynakta önleme ilkesi, kirlenen öder ilkesi, genişletilmiş üretici sorumluluğu ilkesi ve dışsallıkların içselleştirilmesi ilkesidir. Bu ilkelerden 3'ü bu çalışma kapsamında aşağıdaki alt başlıklarda açıklanacaktır.

1.1. Kirlenen Öder İlkesi

Doğal alanların savurganca kullanımının önlenmesi için; bunun bir maliyetinin olması, başka bir deyişle "fiyatlandırılması" veya çevresel maliyetlerin ürün ve hizmet fiyatlarına eklenmesi çözüm yolu olarak düşünülebilir (Çokgezen, 2007: 102-103). Böylece bireyler ihtiyaçları doğrultusunda ödeyebilecekleri ürün ve hizmetleri satın alabilecek ve tahribat azalacaktır (Değirmendereli, 2002: 23). Atığın çevreye ve insan sağlığına zarar vermeden ortadan kaldırılması için yapılması gereken harcamaların, atığın ortaya çıkmasından sorumlu olan kişi veya kurumlarca karşılanması şeklinde ifade edilen bu ilkeye göre, çevreyi kirlenenin kirlenme maliyetine katlanma yükümlülüğü vardır (Eskin, 2020: 5-12). Bu noktada, sorumluların; iktisadi faaliyetler sonucunda neden oldukları negatif dışsallıkları içselleştirmesi söz konusudur.

Kirlenen öder ilkesi, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun hayat geçirmiş olduğu çevre politikalarının temel taşı olma özelliğini taşımaktadır (Kaplan, 2014: 17). Söz konusu ilke çevreyi kirleneni, kirliliği azaltmaya ve daha az kirlenen ürün ve teknolojiler bulmaya teşvik etmektedir (Çokgezen, 2007: 102).

1.2. Genişletilmiş Üretici Sorumluluğu İlkesi

Genişletilmiş üretici sorumluluğu ilkesi, bir ürünün ömrünü doldurmasıyla oluşturduğu atığın bertarafından, yine o ürünün üreticisini sorumlu tutmaktadır (Veral, 2018: 72-73). Burada ticari faaliyet zincirinin en alt kademesinden en üst kademesine kadar üreticilerin tamamı müteselsilen sorumlu tutulmaktadır (Şenaydın, 2018: 10). Genişletilmiş üretici sorumluluğu ilkesinin asıl hedefi, üreticileri hem hammadde kullanımını hem de atık oluşumunu azaltacak üretim modellerine yönlendirmektir. Bu sayede çevreye verilen zarar en aza indirilebilecektir (Eskin, 2020: 8). Diğer bir taraftan, geri dönüştürülebilir malzemelerin toplanması ve taşınması noktasında ortaya çıkan maliyetlerin de faaliyette bulunan tüm

üreticilere yüklenerek atık yönetiminden doğan vergi yükünün tüketicilere yansıyan baskısını azaltmak amaçlanmaktadır (Çokgezen, 2007: 102-103).

AB’de uygulanan Atık Çerçeve Direktifi, genişletilmiş üretici sorumluluğu ilkesinin üye devletlerde uygulanmasına ilişkin önemli bir örnektir. Bu ilke teoride bireysel bir zorunluluk olsa da pratikte, üreticiler bu sorumluluğu çoğunlukla toplu olarak “üretici sorumlu organizasyonlar (PRO) aracılığıyla” uygulamaktadır (EPRS, 2015: 5).

1.3. Dışsallıkların İçselleştirilmesi İlkesi

Teknolojideki ilerlemelerin olumlu olduğu kadar olumsuz etkileri de bulunmaktadır (Eskin, 2020: 9). Örneğin sera gazı salınımı, evsel katı atıklar, fabrika atıkları, görüntü ve gürültü kirliliğine neden olan tehlikeli atıklar, olumsuz dışsallıklar doğurarak, toplumlara artarak devam eden maliyetler yüklemektedir (Armağan, 2003: 11). Bu nedenle olumsuz dışsallık olarak ortaya çıkan çevre kirliliğini azaltmak ve önlemek için bu dışsallıkların içselleştirilmesi gerekli görülmektedir. Bu doğrultuda, piyasa odaklı ve kontrol edici nitelikte araçlardan yararlanılmaktadır (Eskin, 2020: 9). Böylelikle üretim ve tüketim maliyetleri artacak, bu da beraberinde olumsuz dışsallıklara neden olan üretim ve tüketim hacmini baskılayacak hatta azaltacaktır (Armağan, 2003: 11).

Devletler olumsuz dışsallıkları; düzenleyici, cezai yaptırım uygulayıcı ve hatta yasaklayıcı birtakım vergilerle engelleyebilmektedir ki, bu tip araçlar aynı zamanda piyasa tabanlı araçlar olarak da ifade edilmektedir (Sezer ve Dökmen, 2018: 167-168). Örneğin vergi uygulamalarıyla, çevreye zararı olan mal ve hizmetlerin gerek girdi olarak, gerekse nihai ürün olarak fiyatlarının artması sağlanarak, kirlilik oluşturan bu tip hizmetlerin, üretim ve tüketimi azaltılıp engellenebilir (Armağan, 2003: 10-12).

Dışsallıkların içselleştirilmesi kapsamında bir de kontrol edici araçlar bulunmaktadır (Sezer ve Dökmen, 2018: 167-168). Bunlar, çevre kalitesini artırmayı ve atık miktarını mümkün olduğunca düşürmeyi amaçlayan; daha çok hukuki ve siyasi mekanizmalardan meydana gelmektedir (Eskin, 2020: 9). Dışsallıkların içselleştirilmesi ilkesi kapsamında yer alan örnek uygulamaları belirli bir çerçevede tanımlayabilmek mümkündür. Alt başlıklarda bunlardan öne çıkanları kısaca açıklanacaktır.

1.3.1. Çevre Vergileri

Çevre koruma odaklı olup dışsallıkların içselleştirilmesi için kullanılan, piyasa tabanlı ve kontrol edici araçlar içerisinde en çok dikkat çeken uygulama elbette ki vergilerdir (Esin, 2019: 50). Çevre vergileri; zararlı iktisadi faaliyetlerin maliyetini artırarak iktisadi oyuncularını çevreye duyarlı faaliyetlere yönlendirmek, kirliliğe neden olan ürünlerin kullanımını sınırlandırmak, tüketim alışkanlıklarını değiştirmek ve ekonomiye kaynak yaratma özelliğine sahip yeni üretim yöntemleri katmak gibi amaçlarla uygulanmaktadır (Balın, 2014: 49-50). Bu sayede çevreye zarar veren üretim ve tüketimlere sınırlamalar getirilmesiyle birlikte, çevre dostu üretim ve tüketim teşviki sağlanmış olacaktır. Buradan yola çıkarak çevresel bozulmaları önleyici bir uygulama niteliğinde görülen çevre vergilerinin özellikleri şu şekilde özetlenebilir (Fettahoğlu, 2003: 2-3; Eskin, 2020: 9-10):

- Çevrede olumsuz izler bırakan mal ve hizmetlerin ve iktisadi faaliyetlerin maliyetinin yükselmesine neden olur.
- Yükselen maliyetlerle birlikte iktisadi oyuncular çevre dostu faaliyet alanlarına yönelmek durumunda kalırlar.
- Üretim cephesinde yer alan iktisadi oyuncular çevreyi koruyucu tekniklerden destek alarak teknolojik gelişimlere katkı sağlarlar.

1.3.2. Sübvansiyonlar

Sübvansiyonlar; ekonomik bir birimin faaliyetleri sonucunda oluşan negatif dışsallıklardan etkilenenlere, devlet tarafından sağlanan destekler şeklinde tanımlanabilir (Eskin, 2020: 12). Havaalanına yakın bir noktada bulunan konutlara ilgili otoritenin ses yalıtımı için destek sağlaması, bu konuya verilebilecek bir örnektir (Kargı ve Yüksel, 2010, s. 196).

Müdahale olmaması halinde çevre üzerinde birtakım zararlara neden olacak iktisadi faaliyetlerin eksikliklerinin giderilmesi amacıyla uygulanan sübvansiyonlar, iktisadi oyuncuların davranışlarını gözden geçirip yeni ve çevreci alışkanlıklar benimsemesi açısından vergilere göre daha geri plandadır (Kayaer, 2013: 134). Nitekim AB’de bazı sübvansiyonların hem ekonomi hem de çevre açısından etkisiz kalıp olumsuz sonuçları gün yüzüne çıkarması nedeniyle, Avrupa Çevre Ajansı tarafından 2005 yılında yeniden düzenlenmesi talep edilmiştir (Eskin, 2020: 12; Kayaer, 2013: 132-134).

1.3.3. Atık Sertifikaları

Çevre kalitesini artırabilmek amacıyla; devletlerin izin verilebilecek maksimum düzeyde bir atık sınırı belirleyip üretici kesime bu sınır çerçevesince kirlenme hakkı tanınmasını sağlayan sertifikalara atık sertifikası denilmektedir (Balın, 2014: 50). Üretim

faaliyetleri yüzünden gerçekleşen kirliliğin bu yolla fiyatlandırılması atık üretme maliyetini artıracığından, uzun vadede birim üretimin yol açacağı atık miktarını düşürecektir (Kargı ve Yüksel, 2010: 183-197).

Bu sistemde devlet, optimum kirlilik seviyesini belirleyerek bunu üreticiler arasında paylaşmaktadır (Eskin, 2020: 12-13). Üreticiler, kendilerine tanınan kirletme kotasını kullanabilecekleri gibi, diğer üreticilere satma konusunda da özgürdürler (Kargı ve Yüksel, 2010: 196). Ancak ellerinde belirli bir düzeyde atık oluşturma hakkı bulunan üreticilerin bu haklarının bir kısmını diğer üreticilere satabilmesi için, öncelikle kendi üretim süreçlerinde gerçekleşen karbon salınım oranını azaltmaları gerekmektedir (Eskin, 2020: 13). Böylelikle toplam karbon salınımı hacminde bir artış yaşanmadan üretim seviyeleri yükseltilir ve piyasada yer almak isteyen yeni üreticiler, atık oluşturma haklarını satın alma şartıyla amaçlarını gerçekleştirebilirler (Kargı ve Yüksel, 2010: 183-197).

GENEL DEĞERLENDİRME

Seri üretim ve ağır sanayinin gelişmesi; çevre üzerindeki tahribatın görünür boyutlara ulaşmasına neden olmuş ve bu durum 1970'li yıllardan itibaren kurumsal anlamda sorgulanmaya başlamıştır (Aldemir ve Kaypak, 2008: 5). Doğal yaşama verilen zararın tüm insanlığı tehdit eder şekilde olması, birtakım sorumlulukların herkes tarafından paylaşılması zorunluluğunu ortaya çıkarınca; Stockholm'de düzenlenen Birleşmiş Milletler (BM) Çevre Konferansı'nda, hem 5 Haziran Dünya Çevre Günü olarak kabul edilmiş hem de milat niteliğinde kararlar alınmıştır (Moraga vd., 2019: 452-456; Koçan vd., 2019: 535-539). Bu tarihten itibaren gerek BM gerekse de AB nezdinde küresel çapta çevre alanında etkili olacak pek çok girişim olmuştur. Bu uluslararası çabaların dışında da ülkeler kendi iç hukuklarını ilgilendiren çevre konusunda farklı uygulamalara gitmiştir. Bütün bu girişim ve uygulamalarda bu çalışmada belirtilen ilkeler büyük ölçüde dikkate alınmıştır. Çalışmada okuyucu ve araştırmacılara tanıtılan bu ilkelerin çevre üzerindeki etkisi farklılık göstermektedir. Temelde çevre kirliliğini azaltmaya yönelik olan bu ilkeler bazen istenilen sonuçları tam olarak ortaya koymayabilmektedir.

Bu çalışma kapsamında ortaya konan ilkeler genellikle piyasa tabanlı ilkelere aittir. Bunların dışında piyasa tabanlı olmayan ilkeler de söz konusu olabilmektedir. Fakat günümüz ekonomik sistemlerinde kamu otoritelerinin büyük çoğunlukla bu piyasa tabanlı ilkeleri benimsediği ifade edilebilir. Ortaya çıkan veya çıkması muhtemel çevre kirlilikleri ile mücadelede sadece bir ilkenin benimsenmesi mümkün olabileceği gibi birden fazla ilkenin benimsenerek kompleks bir çevre politikası izlenebilir. Günümüzdeki uygulamalar incelendiğinde başarı için bunun gerekli olduğu bile ifade edilebilir.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazar çalışmayı tek başına hazırlamıştır.

Çıkar Çatışması: Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA (REFERENCES)

- Armağan, R. (2003). Kamu ekonomisinde dışsallıklar ve dışsallıkların içselleştirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1), 1-20
- Balın, B. E. (2014). Çevre politikası: İktisadi bir yaklaşım. İstanbul: Derin Yayınları.
- Çokgezen, J. (2007). Avrupa Birliği çevre politikası ve Türkiye. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2), 91-115.
- Değirmendereli, A. (2002). Mali yükümlülüklerin çevresel amaçlar için kullanılması ve ekolojik vergi reformu (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- EPRS (2015). (2020, 1 Kasım). Understanding waste management: policy challenges and opportunities. Retrieved from: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/559493/EPRS_BRI\(2015\)559493_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2015/559493/EPRS_BRI(2015)559493_EN.pdf).
- Esin, B. (2019). Avrupa Birliği döngüsel ekonomi politikası: Çok düzeyli yönetim açısından bir analiz (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Eskin, F. (2020). Avrupa Birliği'nin döngüsel ekonomi modeli ve Türkiye'de yerel yönetimlerin atık politikası: Konya büyükşehir belediyesi örneği (Yüksek Lisans Tezi). Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Ferhatoğlu, E. (2003). Avrupa Birliği'nde ortak çevre politikası çerçevesinde çevre vergileri. *E-yaklaşım Dergisi*, 3, 1-7.
- Kaplan, T. (2014). Metal endüstrisinde atık yönetimi ve Avrupa Birliği ülkeleri ile karşılaştırılması, (Yüksek Lisans Tezi). Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ.
- Kargı, V. & Yüksel, C. (2010). Çevresel dışsallıklarda kamu ekonomisi çözümleri. *Maliye Dergisi*, 159, 183-202.
- Kayaer, M. (2013). Bir çevre koruma aracı olarak çevresel vergilerin, sübvansiyonların ve teşviklerin ve dış yardımların kullanılması. *Azerbaycanın Vergi Journalı*, 1, 129-142.
- Keleş, R. & Hamamcı, C. (2005). Çevre politikası. Ankara: İmge Kitapevi.
- Koçan, A., Gültekin, D. G. & Baştuğ, M. (2019). Yeni ekonomi ve iş modelleri: Döngüsel ekonomi ve paylaşım ekosistemleri. *Uluslararası Ekonomi Araştırmaları ve Finansal Piyasalar Kongresi*, 528-548.

- Moragaa, G., Huysveld, S., Mathieux, F., Blengini, G. A., Alaerts, L. Ve Van Acker, K. (2019). Circular economy indicators: What do they measure. *Resources, conservation & recycling*, 146, s. 452-461.
- Pearce, D. & Turner, R. K. (1990). *Economics of natural resources and the environment*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Sezer, Ö. ve Dökmen, G. (2018). Kirlenen öder ilkesi çerçevesinde Türkiye’de çevre vergileri ve negatif dışsallıklar sorunu. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 57, 163-181.
- Şenaydın, O. (2018). Türkiye’de katı atıkların kaynağında ayrı toplanmasına ve geri dönüşümün hayata geçirilmesine ilişkin sorunlar ve çözüm önerileri (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ulucak, R. & Erdem, E. (2012). Çevre- iktisat ilişkisi ve Türkiye’de çevre politikalarının etkinliği. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 4 (6), 78-98.
- Veral, S. E. (2018). Atık sorunsalı bağlamında Avrupa Birliği’nin yeni ekonomi modeli olarak dögüsel ekonominin değeriendirilmesi (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.